

nem száll a / füst, / lopakodva kúszik. / Beborít mindannyiunkat, / Lelkünket átjárja, / tekintetünket beármékolja”, ott a főnévi jelentésben benne érezzük a szertelenséget, az érzelmi kielégületlenséget is. A korom már csak végtermék, egy pillanatokig tartó, meg nem fogható jelenség maradandó, tapintható része, ami csak emlékeztet a tűzre, de bennünket már nem melegít. A korom szimbolizálhatja, ilyen értelemben, a rezignált szárad-, illetve ezredvéget is, melynek embere tüzet, újat már csak a következő évezredben remél. És itt eljutottunk már a cím főnévi birtokos személyragozott jelentéséhez, melyet a költő így fogalmaz meg: „Ártatlan gyermekek szemét szűrjék ki / újra / büntelenül. / Rám mikor kerül sor?”

Versei mély lelki válságot, a költő belső vívódását próbálják tükrözni. Ezt legteljesebben talán a *Repedések közül, Az út, a Post equitem stb.* című darabokban tudta megvalósítani. Ezekben a versekben megpróbálja felkutatni a válságot előidéző okokat, és az ok és az okozat, a lelki válság közötti kapcsolat kibontakoztatását is el tudja érni. De Bata sem ezekben a darabokban, sem másokban nem jut el a válság feloldásának igényéig sem, legtöbbször a szabad-e, lehet-e kérdésénél meg is szakítja a verset.

Az *Alkonyul* című vers utolsó soraiban már egészen idilli környezetet teremt, és mint gondtalan szemlélő tűnik fel előttünk a költő. Ténymegállapítással kezdi a verset: „Egyre erősebb érzés / bennem a félelem. / Minden összezavarodott: bennem és körülöttem.” A „köröttem”-et és a „bennem”-et tekinthetjük ok-okozatnak is. Az „összezavarodott” világ „köröttem” leírása a természet leírásában valósul meg: „A Göncöl szeke-rét / gomolygó felhők / borítják el, / ha meg tiszta az ég, / a kerek Hold / szórja / cinikus fényét.” Ettől szinte teljesen függetlenül történik meg az „összezavarodott bennem” kifejtése: „Félek a kiszolgáltatottságtól, / egy lehetséges (polgár)háborútól, / hogy házainkba betörnek, / könyveim elégetik, / -és hogy ölnöm / és megöletnem kell.” A vers felépítése miatt ez a „bennem” és „köröttem” rendkívül különkülön egymástól és a költői éntől is, ezt a távolságot aztán tovább fokozza a vers utolsó része is: „Őszülő pulikutyám / bozontos fejét lábamhoz / szorítja, és fekete szemével / csak engem néz.”

A rezignáltság, a félelemérzés, a „minden összezavarodott” néhol kételyekbe hajló nüanszai rajzolódnak ki Bata János *Korom* című verseskötetének olvasása közben. A versekből azonban nem derül ki, hogy Bata miért veszi fel a szenvedő alany pozícióját. Az általa megalkotott – egyszerre kusza, félelmetes, de körötte idilli – világ mint anti-anyag szippantja magába a melankolikus költői ént, vagy éppen fordítva, ez a költői én vetíti lelkiállapotát a világra és emészti fel. Költőnk ebben a világban csak szemlél, belenyugszik, nosztalgizál. Ezzel a szereppel, úgy érzem, némileg eltávolodik a valós világ lehetőségeitől, a költői reakciók az őt körülvevő dolgokra és eseményekre pedig messze sodorják az olvasótól.

SZABÓ Katalin

VERJÜK A VASAT?

Szilágyi István: *Agancsbozót*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990

Babits Mihály *Az európai irodalom történetében* az „új irodalom” 1760-tól 1883-ig tartó krónikáját ezzel a kérdéssel kezdi: „Nincs-e valami szimbolikus abban, hogy az új irodalom egy nagy hamisítással kezdődik?” Macpherson Ossianjáról van szó. Ez az

„egykori falusi tanító” elhitette a világgal, hogy lefordította az ossiáni mondák verses feldolgozásait, ám az eredeti kéziratokat elvesztette. Mire kiderült a csalás, a fordítások végigsöpörtek Európán, Macpherson „gazdagon és világhírben halt meg”. Arany Jánost is elérte az Ossián-hullámozás, nem is akárhogyan. A hamisító azt adta korának, „amit az kívánt, amire szomjazott. Az érzelmekben való kéjelgés alkalmát!” Így Babits.

Majd valamennyivel később így ír: „Az antikvárius szenvedély divat volt e korban. Hegyekre és vízesések mellé most kezdték odarajzolni a romokat. A lelkek vágytak a régiségre. . . Macpherson kielégítette ezt a szenvedélyt, mely benne is megvolt: kiélte magában és alkalmat adott kiélni másoknak. Az antikváriusnak olykor mesterségéhez tartozik a hazugság – akár a költőnek.”

Romok a ködös távolba vesző háttérben, zöldes, kékes ragyogásban: a régiségek utáni szenvedélyes vágyakozás, de reménytelenség is, melankólia, az érzelmek világának nagy irodalmi távlatokat nyitó felfedezése; „csupa ködös mélabú, modern lágság, elomló szentimentalizmus” – mondja Babits Mihály.

Szilágyi István *Agancsbozót* című regényében mintha ironikus tartózkodással újra fellevenítené Babits érzékletes képét. Persze, nem romot rajzolt a hegyre, miként a nagy romantikusok tették, hanem kovácsműhelyt, ahol jól képzett kovácsmesterek kardokat kovácsolnak minden formában és minden változatban. Nincs ebben az égvilágon semmi romantikus, mondhatnánk. Legfeljebb annyi, hogy ezek a kardkovácsok is hamisítanak, miként az egykori falusi tanító tette. Am miért tartozna hozzá a romantikához a hamisítás, még akkor is, ha az „új irodalom” ezzel a cseppel sem ritka művelettel nevezte meg magát egy korszak kezdetén? Csak azért, mert ezen az úton juthatott közel a lélek rejtélyeihez? S milyen távolra esik Szilágyi István hegycsúcsra épített kovácsműhelyében hamisított sokféle penge az „ézelmeiben való kéjelgésből”. Mégis. Ezt a kovácsműhelyt is kékes köd rejteti, megközelíthetetlen magasság, megoldhatatlan rejtély. Nem az érzelmek rejtélye, hanem az a tény, hogy a barlangba telepített műhely racionálisan működőképes. A kardkovácsok semmiben sem éreznek hiányt. Mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne, hogy négyen egy rejték helyen kardokat kovácsolnak, az acél edzésének rendkívül bonyolult technológiai problémáit oldják meg sikeresen. A kardkovácsok semmiben sem éreznek hiányt; pontos időközökben érkezik az élelmiszerszállítmány, vele az újabbnál újabb megrendelések, a kovácsoláshoz nélkülözhetetlen nyersanyag. S természetesen a szakirodalom is. S közben adva van itt a hegycsúcsi barlangban a „civilizált” élet minden nélkülözhetetlen feltétele. Éppen csak hogy nők nincsenek.

A hamisítás itt valóban „antikvárius szenvedély”. A kardkovácsok nem mondanak semmit a múlttól, tényként kezelik, hogy volt valamikor szamurájkard, volt damaszkuszi acél, s abból valami egészen különleges penge kovácsolható ki fantasztikus mintázatokkal. S mindehhez évszázados gyakorlat szülte tapasztalat tartozott, s ma már megfejtethetlen történetek. Ha így van, és a leírások, a lexikonok, a szakirodalom tényként bizonyítja, hogy így van, akkor mindezt újra meg lehet csinálni, mondja a hazugságtól vissza nem riadó „antikvárius szenvedély”. Megfelelő módon újra elő lehet állítani a múltban már kitapasztalt s aztán az évszázadok során elfelejtődött eljárásokkal azt a minőségű kardot és pengét, amivel egykori hősök vívták meg legendába lovagló véres harcaikat. A hősök mind kivesztek. A legendák elhallgattak. Racionalitásba csendesült a világ. Abból már semmi nem eleveníthető fel. A múlt könyörtelenül múltba veszett. Annyi maradt csupán, kései kardkovácsok osztályrészéül, hogy működik valahol egy ilyen műhely, amelyben kardok, pengék készülnek régi technológiák szerint.

Az *Agancsbozót* közepetáján a Szürkefejűnek, máskor Deresnek szólított negyedik kardkovács még mindig viszolyog az érthetetlen ügyektől, mintha azt kérdezné, mindez mire való, de már rátalált a megoldásra: „Szerencsére – gondolja – egész hámbeli létezésünk olyan abszurd (titokzatos?), hogy idővel meg is győzött bennünket önnön megmagyarázhatatlanságáról. Legalábbis »lebeszél« arról, hogy tőprengjünk rajta.”

Ez a csüggesztő titokzatoság, a hámbeli létezés abszurduma, a mű önnön megmagyarázhatatlansága hatja át az egész regényt. Ide futott be az „új irodalom” csupa ködös, érzelmdús, szentimentális hajója, ebbe a magyarázat nélküli racionalizmusba, ebbe az értelmetlen működésbe. Ez a kulcs az *Agancsbozót* olvasásához. Mindenféle megértés, „magyarázat” kibillentése a szokásos (módszeres és következetes) kerékvágásból. Hogy nincs hozzá kulcs. Van és működik a barlangi műhely. Van és működik a regény. S közben jól megcsúfolja a parabolára gondoló olvasatokat, a rejtjelezett jelentéseket feltételező interpretációt és természetesen mindennemű olvasói megkritikusi elvárását. Az *Agancsbozót* önnön megmagyarázhatatlanságának magaslatáról a sokat tudó és szótlanságba burkolódzó idegen pillantásával tekint el a megértés útján felfelé kapaszkodó és valahol az út végén megoldást remélő kutatók fáradozása felett. S arcán, mint az „ifjú Macpherson” portréján, „valami ironikus mosoly bújkál, valami csúfondáros kifejezés” (Babits). S ez a mosoly, mint a nagy hamisító arcán, „az egész új irodalomtörténet”, a megértés szándékait, a magyarázatokat csúfolja.

Közben rendkívül egyszerű az, amit Szilágyi István az *Agancsbozót*ban elmond. A hegyszirti barlangnak – az egész „hámbeli létezés” helyszínének – már említett negyedik lakóját hetekig tartó bolyongása során az „északi gerinc párkányain, hajlatain” bal eset éri, a mélybe zuhan, és eszméletlenségéből a három kardkovács barlangjában ébred sebesülten és ezért viszonylagos emlékezetkihagyással. Ezek fontos körülmények, a baleset is, az emlékezetkihagyás is. A barlangiak időn kívüliek, ami persze csak úgy lehetséges, hogy nincs múltjuk, nincs előéletük, nincsenek emlékeik. A barlangnak, a műhelynek sincs múltja. Nem lehet tudni, hogy ki alapította itt a műhelyt, és azt sem, hogy mivégre. Arról is csak keveset, hogy ki látja el a barlangot pontos időközökben éppen azzal, amire szükségük van a kovácsoknak. Csak annyit lehet tudni, s ezt is csak a gyengébbek kedvéért, hogy van valahol egy „Velünk Rendelkező Szándék”, ami mindent biztosít, mindennel törődik, mindenről tud és semmit sem mulaszt el. Végül az is kiderül majd, hogy órséget is állított e Szándék, talán azért, hogy illetéktelenek meg ne közelítsék a hámbot, talán azért, hogy a kovácsok esetleges szökését megakadályozza.

Egy-két egyszerű és szigorú szabály rendezi el a barlangban élő kovácsok életrendjét. Például az, hogy nem szabad kérdezni. Semmit sem szabad megkérdezni. Itt minden kézenfekvő, minden kéznél van, nem történhet meglepetés, véletlenekre sincs nagy esély, és ha a múlt sem létezik, akkor mire valóknak volnának valóban a kérdések. Nincs magánélet se, ha már nincs emlékezés. Az időt sem mérik. A Szürkefejű óráját szépen laposra verik már megérkezésekor. Az, hogy ő mégis visszaemlékezik, hogy mégis megtudunk tőle valamennyit arról a világról, amelyből hetekre a hegyekbe menekült, mert talán megelégtelte a lenti létezést, végül is nagyon mellékes ahhoz képest, hogy sohasem derül ki, vajon véletlen okozta a balesetet, tehát véletlenül múltott, hogy oda került a három kardkovács mellé nyugedíknak, és éppen ő, nem valaki más, vagy ez is már az ismeretlen, soha be nem mutatkozó, csak jeladásaiból, utasításaiból ismert, ama „Velünk Rendelkező Szándék” műve, minthogy ő (a Szürkefejű, a Deres) civil életében olyan képességeket fejlesztett ki magában, amelyek a barlangban jól felhasználha-

tók. Például tudott már valamennyit a köszörülésről, s a kardkovácsolás művelete a barlangban olyan szinten volt már, hogy tovább nem nélkülözhetette a köszörülés tapasztalatát. S éppenséggel a köszörülés sodorja majd a korábbi barlanglakók előtt ismeretlen veszedelembé is a negyediket. Köszörülés közben átél valami mélyen érzelmit, amire nincs példa a háromi létezés világában, valami tipikusan lentit és civilt, amiből aztán jó ideig tart, amíg kigyógyul. S talán nem is egészen. Hiszen a menekülésre is egy újabb civil érzés készíti, a veszedelem, a veszélyeztetettség megélése a damaszkuszi penge mintázatának kidolgozásakor. Kiderül a szakirodalomból, hogy az igazi damaszkuszi pengét rabszolgák élő testébe mártogatva edzették, és megrémül a kérdéstől, ki lehet itt, ebben a műhelyben rabszolga, nyilván az, aki negyediknek érkezett, és akinek mégis van valamilyen előlete, s lám, még az érzelmeibe is bele tud betegedni. . . De ez már a regény vége. Afféle utótörténet, a regény lassú elhalkulása a menekülésben.

Előtte még kiderül, hogy semmit sem tudhat meg a negyedikként érkező a barlangban már ott élő három kardkovácsról, ezért nevezi el őket a mitológiai kovácsnevek alapján Vulkánnak, Hefának és Ilkárnak.

Olyan a négy kardkovács élete a hegyi barlangban, mintha időn kívülre szabadságot, titkos küldetést teljesítő szakemberek lennének, akiknek semmi közük már a világgal, nem keresi őket senki, és ők sem keresik a világot. Csak feladatuk van. A világból nem érkezik se hír, se válasz, nincsenek érdeklődők. Am itt a feladat, amit még csak nem is ők választottak. Az a dolguk, hogy megtalálják a legmegfelelőbb megoldást. Erre választotta őket a feladatot megszabó ismeretlen erő, amely mindent biztosít a munka hiánytalan elvégzéséhez. Nem lehet tudni, hogy mely időből választotta őket, és azt sem, hogy milyen későbbi szándékkal bízta rájuk a feladatot. De a feladat kiváló szakembereknek való, és ők mindent igazi szakemberekhez méltó szinten oldanak meg.

Ebben sincs azonban semmi jelképes. Szilágyi István olyan szakszerűen írja le a kovácsolás műveletét, az acél előállításának és edzésének folyamatát, az edzés bonyolult technológiáját, hogy a látszatát is eltünteti annak, itt netán a kardkovácsolás, az acél edzése valami más, regényesebb, filozofikusabb tartalomnak a másik neve. Teremt egy világot, amelyet homály borít, és ez a homály mintha feljogosítaná az olvasót a jelképes (allegorikus) megoldások keresésére, de a szerző azon nyomban vissza is vonja ezt a jogot azzal, hogy a homályos világon belül rendkívül reálisan, aprólékosan, racionálisan és szakszerűen ír le minden tárgyat, minden részletet, minden műveletet, minden mozdulatot. Ezek a szakszerű leírások, a realiztikus részletezés szétroncsolja az allegóriát kereső szándékot. A részletezéssel lebeszéli az olvasót az interpretálás igényéről. Így hangzik ez a regényben: „S ezzel ő igencsak egyetértett: ne valamiért, valami ellenében, okán, valamit megszolgálván verjük a vasat. Hanem? Csak. Mert kedvünk telik benne, hogy mindenféle kardutánzatot kovácsoljunk. Ennyi. Valakik pedig pörkölt konzervet, sört, pipadohányt eretnek föl egy sziklafal mentén. Szintén: csak. Mert nincs jobb dolguk. Ez a hobbijuk. A két dolognak semmi köze egymáshoz. A császárhúst nem azért küldik, hogy. . . A vasat nem azért hevítik, mert. . . És fordítva. Ne akarjon tehát oksági rendbe igazodni, kapcsolódni ez a két dolog.” Így akadályozza meg Szilágyi István, hogy ez a hegycsúcsra épített és ködbe borított, zárt világ kihajózzon az „új irodalom” Kalkával beteljesedő nagy allegorikus tengerére. S hogy mindez eközben kételyeket és kérdőjeleket terem? Elkerülhetetlenek és mindaddig tenyésznek, amíg ki nem derül, hogy ennek a helyzetnek „a bizarrságát csak valami nagyon is közönséges disznóság valószínűsítheti. Mely egyelőre nem fedi fel önmagát”. S majd később sem fedi fel önmagát. Mert nincs oka rá, hogy lelepleződjön. Van és működik; mindennemű „közönséges disznósághoz” ennyi is elég.

Nem lehet tehát az *Agancsbozót*ot Kosztolányi szép verse, A vad kovács mintájára

„megérteni”. A kardkovácsok nem azonosak a „vad kováccsal”, akit „a szenvedély sőtét pörölyvel döngöl”, nem néznek „szikrázva” vissza, „kormos” dalukat sem zengik vele. Nem megoldás tehát az, amit Kosztolányi mond: „Verj, vad kovács, világfutóvá, / érzéstelelné és meredtté, / tökéletessé és tudóvá, / kemény, fájdalmas műremekké.” S nem megoldás Szabó Lőrinc Útrakészen című verse sem, amelyben „keményre kalapál” a „kovács sors”, és amelyben „nagy pörölyök alatt, a tűzben” acél készül és új lélek. Nem is „acélkoporsó” a kardkovácsok műhelye. Az sem hihető, hogy Verne vagy Kafka felejtette volna itt őket.

Van valami, ami azonban mégis kulcsa lehet Szilágyi István regényének, ha már kulcskeresésre adtuk a fejünket. A kardkovácsoknak, legalábbis egyiküknek, minden évben kijár egy-két napnyi vakáció, amikor elhagyhatják a barlangot, szarvaslesre mehetnek, kilóhatnak egy szarvast, amit aztán hozzáértő vadászok módjára dolgozhatnak fel és tökéletes szakácstapasztalatok szerint készíthetnek el ínycsengőnek. Ahova szarvaslesre járnak, van egy terület, amelyen „hegyin-hátán egymásra dőltek a fák, az ágak úgy összegubancolódtak. . . a különös benne, hogy az eső s a fagy hiába hántotta le ezeknek a fáknek a kérgét, az ágak nem korhadtak el. Kihegyeződtek, megszállkásodtak, s mintha valahogy megacélosodtak volna. Még a színük is furcsa ezüstkék lett. . . Csupa kifent kés, kihegyezett dárda keresztbe-kasul. . .” Van tehát ott lent egy ilyen járhatatlan vidék, áthatolhatatlan, valami kiégett és kegyetlenné tartóított terület. Talán az egész szarvasles is azért van, hogy a vadászatra induló kardkovács szembesüljön ezzel az élettelen, kegyetlen, gyilkos vidékkel. Azt csak meglátni lehet, s utána vissza az elejtett szarvassal a barlang védelmébe.

Ha így olvasom, ebből a nézőpontból az *Agancsbozót*ot, akkor már könnyű azt mondanom, hogy Szilágyi István regénye kisebbségi (nemzetiségi) regény a javából. Soha senki ilyen erővel, ilyen intenzitással, ilyen mély átéléssel meg nem írta a kelet-közép-európai kisebbségi létezés – eme abszurd hámosi létezés – egzisztenciális drámáját, mint a *Kő hull apadó kútba szerzője*. Az *Agancsbozót*ot nem parabolája, nem szimbóluma a kisebbségi sorsnak, hanem egészében a kisebbségi létezés meggyőző irodalmi megnevezése.

BÁNYAI János

EGY KÉRDÉS, AMELYRE KILENCEZER VÁLASZ VAN

Sebők László: *Magyar neve? Határokon túli helységnevszótár*. Arany Lapok Kiadó, Budapest, 1990

Sebők Lászlónak, a Magyarságkutató Intézet munkatársának a címadó kérdése elegáns, bizonyosságot, magabiztosságot sugalló, már-már kérdőívszerűen lakonikus. Nem látni rá felőle, de talán a szótár bevezetőjét és adattári részét átolvasva sem mindarra a kétségre, véleményre és ellenvéleményre, amelyek a földrajzi nevek, különösen a helységnevek használatával kapcsolatban a bonyolult nyelviségű, sőt nyelvi, kulturális tudathasadásokban szenvedő Közép-Európában egymásnak feszül, egymást akarja halhatlan türelmetlenséggel kizárni. Kissé múltidő-súlypontú lévén, ha érzékeli is, de nem érzékelheti, hogy lassan és ismét szinte fel sem tehetjük ezt a kérdést rebbenéstelen